

УДК 336.71.078.3

Веремейчик Т.О.

магістр

Запорізького національного університету

Кушнір С.О.

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри фінансів і кредиту

Запорізького національного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПРИКЛАДІ ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»

STRESS-TESTING AS AN EFFECTIVE INSTRUMENT IN RISK MANAGEMENT (ON EXAMPLE OF PJSC «PRIVATBANK»)

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність трактування терміну «стрес-тестування» вітчизняним законодавством, МВФ та підрозділом ризик-менеджменту ПАТ КБ «ПриватБанк», наведена класифікація базових факторів ризику. Проаналізовано результати стрес-тестування НБУ українських банків, проведені за часи незалежності держави, а також розглянуто приклад організаційної структури ПАТ КБ «ПриватБанк», задіяної у проведенні стрес-тестування за власною розробленою методикою, та охарактеризовано основні фактори ризиків при здійсненні тестування.

Ключові слова: ризик, стрес-тестування, ліквідність, ризик-менеджмент, докапіталізація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены сущность трактовки термина «стресс-тестирование» отечественным законодательством, МВФ и подразделением риск-менеджмента ПАО КБ «Приват-Банк», приведена классификация базовых факторов риска. Проанализированы результаты стресс-тестирования НБУ украинских банков, проведенные за время независимости государства, а также рассмотрен пример организационной структуры ПАО КБ «ПриватБанк», задействованной в проведении стресс-тестирования по собственной разработанной методике, и охарактеризованы основные факторы рисков при осуществлении тестирования.

Ключевые слова: риск, стресс-тестирование, ликвидность, риск-менеджмент, докапитализация.

ANNOTATION

In the article the essence of the interpretation of the term «stress test» domestic legislation, the IMF and the risk management division of PLC CB «PrivatBank», the classification of basic risk factors. The results of stress tests NBU Ukrainian banks, conducted at the time of independence, and the example of the organizational structure of PLC CB «PrivatBank», involved in carrying out stress tests on their own developed methodology and describes major risk factor in the implementation of testing.

Keywords: risk, stress testing, liquidity, risk management, re-capitalization.

Постановка проблеми. Результати дослідження банківських ризиків Banking Banana Skins, який підготували Центр з вивчення фінансових інновацій спільно з фірмою PwC за даними опитування, показують, що за 2014 рік ризики надмірного регулювання та політичного втручання піднялися на верхні позиції в рейтингу основних ризиків міжнародної банківської галузі (позиція № 1 і № 2 відповідно), потіснивши макроекономічний ризик, який у 2012 році вважався головною загрозою банківської діяльності.

Для України також є дуже значним політичний тиск на банківську систему, оскільки, якщо порівняти вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на банківські установи, виявляється, що зовнішні фактори у два рази перевищують вплив внутрішніх, що ускладнює регулювання економічної стабільності в цілому.

Саме тому через постійну мінливість стабільності економічної ситуації в цілому та значний вплив зовнішніх факторів на вітчизняну банківську систему, гостро постає питання щодо аналізу всіх можливих сценаріїв розвитку подій у банківській сфері та запровадження заходів у частині уникнення або мінімізації негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти макроекономічного стрес-тестування ризиків висвітлено у наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: П.Є. Житний [3], Ф. Банн, Н. Фотіаді, І. Андрієвська [4, с. 88-96], Л. Прийдун [6], І. Гаврилін, П. Ковальов, Б. Моїсеєв, І. Пашковська, Є. Самолов, Г. Біленька [10, с. 187-193] та інші.

Але багатоваріантність досліджень свідчить про їхню неадаптованість та недосконалість щодо вітчизняної банківської системи.

Зважаючи на це, у статті розглянуто методичні основи проведення стрес-тестування в українській банківській системі, висвітлено методику проведення стрес-тестування на прикладі ризик-менеджменту групи ПАТ КБ «Приватбанк» та проаналізовано результати стрес-тестування протягом останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світові кризи останніх десятиліть, а також нестабільне становище економіки нашої держави посилили інтерес до питань, пов'язаних з підтримкою стійкості української банківської системи. І якщо для зарубіжних країн стрес-тестування є уже загальноприйнятою мірою ризик-менеджменту, то для вітчизняних комерційних банків це є ще, напевно, новинкою. Причиною цього є відсутність до цього часу стандартизації методів стрес-тестування та недостатність досвіду вітчизняної банківської системи.

Згідно з Постановою Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» від 6 серпня 2009 р. № 260 стрес-тестування – це метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями [1].

Професор А.М. Тавасієв визначає стрес-тестування як різномірну групу методів, які оцінюють уразливість активів або портфелів до змін макроекономічної обстановки або екстраординарним, але правдоподібним подіям [12].

ПАТ КБ «ПриватБанк» трактує поняття «стрес-тестування» як проведення оцінки потенційного впливу на фінансовий стан банку ряду заданих шоків (шоків ситуацій), тобто змін у факторах ризику, відповідних винятковим, але вірогідним подіям [2].

Міжнародним валютним фондом стрес-тестування визначається як «методи оцінки чутливості портфеля до суттєвих змін макроекономічних показників або до виключних, але можливих подій» [4, с. 88].

Уперше стрес-тестування банківської системи введено в США. Згодом низка європейських країн запровадили такий досвід у свою практику [3, с. 69].

На необхідність проведення стрес-тестування в банках наголошувалося ще у прийнятій у 1998 р. шостій поправці рекомендацій Базельського комітету, в якій викладено вимоги щодо стрес-тестування ринкових ризиків. Починаючи з 1999 р. стрес-тестування почало широко застосовуватися Міжнародним валютним фондом разом із Світовим банком для оцінки вразливості банківських систем до світових фінансових криз.

Стрес-тестування в ЄС проводиться за дорученням Ради міністрів ЄС з питань економіки й фінансів і координується Європейським комітетом органів банківського нагляду разом з Європейським центральним банком, а також за участю національних наглядових органів і Європейської Комісії. Суть його полягає в оцінці загальної стійкості європейського банківського сектора і здатності банків витримувати подальші можливі потрясіння від кредитних, ринкових і суверенних ризиків.

Враховуючи світовий досвід щодо здійснення стрес-тестування та рекомендації, викладені в Основних принципах ефективного банківського нагляду, вперше опублікованих Базельським комітетом з банківського нагляду у 1997 р., банкам доцільно здійснювати стрес-тестування за такими ризиками:

– кредитний ризик;

– ризик ліквідності;
– ринковий ризик (валютний ризик, ризик зміни відсоткової ставки);
– операційний ризик.

Усі методики проведення стрес-тестування банківської системи можна розділити на чотири основні види:

- 1) сценарний метод;
- 2) метод чутливості (еластичності);
- 3) метод оцінки витрат (модель VaR);
- 4) індексний метод.

Найпоширенішими методами здійснення стрес-тестування в Україні є сценарний аналіз і аналіз чутливості [1].

Національний банк України за базові фактори ризиків рекомендує використовувати такі:

– макроекономічні категорії:

1) стабільність економічної ситуації (економічний спад, радикальна зміна вектора розвитку економіки, дефолти першокласних компаній-позичальників тощо);

2) значні коливання курсу національної валюти відносно інших валют (інфляція, дефляція);

3) відкритість (доступність) міжбанківського ринку;

4) рівень політичної та геополітичної стабільності;

5) стійкість фінансових ринків (у тому числі можливість протидіяти спекулятивним атакам);

6) зміни процентних ставок (наприклад, LIBOR, облікової ставки тощо);

7) можливість знецінення майна, що перебуває в якості забезпечення за кредитними операціями банків (зокрема, через падіння цін на ринку нерухомості, кризу окремих галузей економіки тощо);

8) волатильність цін на енергоресурси;

– мікроекономічні категорії:

1) можливість доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності;

2) конкурентна позиція банку (визначена за методикою SWOT-аналізу як узагальнена оцінка) [1].

Макроекономічне стрес-тестування вітчизняної банківської системи проводилося двічі – у 2008 р. (за участю 17 банків) та навесні 2010 р., однак отримані результати не є публічною інформацією. Відомо лише, що у 2010 р. стрес-тестуванням було охоплено 176 банків, за результатами якого виникла потреба збільшити капітал у 61 вітчизняних банках на суму 40 млрд грн [6, с. 71].

У 2012 р. Світовий банк наголосив на необхідності обов'язкового стрес-тестування банківської системи України. Проте на цю рекомендацію відреагували лише дочірні установи європейських банків (ING Bank, Unicredit, Credit Agricole, Alfa Bank, Swedbank, Piraeus Bank Group), які провели стрес-тестування найбільш значущих для банків видів ризику. Разом з тим НБУ від рекомендації Світового банку проводити стрес-тестування в Україні у тому ж 2012 р. відмовився, аргументуючи це тим,

що банківська система має позитивні темпи розвитку [7].

Наприкінці 2013 року той самий Світовий банк знову рекомендував Нацбанку слідом за США та ЄС провести тестування й українських банків. Згідно з укладеним з МВФ меморандумом про проведення реформ в Україні в рамках програми stand-by нарешті у 2014 році в Україні пройшло стрес-тестування 37 великих комерційних банків [13]. Результати українського тестування виявилися вражаючими, адже із 37 банків пройшли перевірку лише 9, а 18 кредитних установ потребували докапіталізації на 66 млрд грн [8].

Тобто тестування показало, що у банків вже у минулому році виникли серйозні труднощі через падіння курсу національної валюти та вкрай обмежені резерви міцності у разі її подальшого знецінення.

Стрес-тести фактично проводилися на підставі даних балансів за перший квартал 2014 року. Деякі ризики, які було складно спрогнозувати, наприклад, втрата Криму і війна на Донбасі, під час перевірки практично не враховувалися. Також групу ризиків склали популістські рішення парламенту через вступ України у черговий передвиборний процес та збільшення небезпеки чергового політичного піару. Українські банки не застраховані від нових законодавчих ініціатив, які можуть значно погіршити їхній фінансовий стан.

Національний банк 7 липня 2014 р. констатував виконання 13 із 18 банків планів щодо докапіталізації за підсумками стрес-тестування, що проводилося на початку 2014 року.

Нині триває нове діагностичне обстеження 20 найбільших українських банків у рамках спільної з Міжнародним валютним фондом програми розширеного фінансування (Extended Fund Facility Arrangement, EFF).

На першому етапі реалізації діагностичного обстеження Національний банк України здійснить перевірку достовірності оцінки якості активних операцій, достатності сформованих резервів та визначення достовірності балансової вартості. До вибірки кредитів суб'єктів господарювання ввійдуть усі кредити, які більші або дорівнюють 200 млн грн, або 5% розміру регулятивного капіталу (без урахування сформованого резерву), інші кредити до досягнення 65% обсягу кредитного портфеля та усі кредити пов'язаних з банком осіб, які більші або дорівнюють 1% регулятивного капіталу. Після перевірки якості кредитів буде проведено розрахунок показників достатності капіталу.

Другий етап передбачає стрес-тестування із застосуванням моделі Національного банку України. Під час стрес-тестування буде визначено додаткову потребу в капіталі банків, обумовлену погіршенням економічної ситуації. Стрес-тестування охоплюватиме період до кінця 2017 року.

Якщо за підсумками цих обстежень буде встановлено, що норматив достатності (адекват-

ності) регулятивного капіталу (H2) буде нижче 10%, банки будуть зобов'язані у місячний термін надати нові й уточнені плани капіталізації, щоб досягти H₂ в 5% на початок лютого 2016 р., 7% – до 1 січня 2018 р. і 10% – до 1 січня 2019 р. [9].

Згідно з вимогами Меморандуму про економічну та фінансову політику (пункт 17) Національним банком також буде проведено оцінку ризиків активних операцій банків з пов'язаними особами.

На основі технічного завдання Національного банку України, узгодженого з МВФ та Світовим банком, безпосередню перевірку операцій з пов'язаними особами здійснюватиме аудиторська компанія з «Big Four» (група найбільших у світі компанії, що надають аудиторські та консалтингові послуги: «Deloitte», «PricewaterhouseCoopers», «Ernst&Young», «KPMG»). Після аналізу отриманої інформації Національний банк України протягом жовтня-грудня 2015 року надішле банкам остаточну позицію щодо активних операцій з пов'язаними особами [11].

Розглянемо приклад організаційної структури найбільшої української фінансової установи ПАТ КБ «ПриватБанк», задіяної у проведенні стрес-тестування за власною розробленою методикою, котра призначена для вимірювання максимальних збитків від різних ризиків, що виникають в умовах глобальних стресів на фінансових ринках. Банк визначив наступні види ризиків, за якими проводить стрес-тестування:

1) фінансові, тобто ризики, які можна виміряти;

2) нефінансові, або ризики, які не піддаються кількісній оцінці.

Фінансові ризики:

1) кредитний ризик – ризик неповернення або повернення не у встановлений термін наданого кредиту і нарахованих відсотків. Основний інструмент контролювання ризику – диверсифікація;

2) ринковий ризик – ризик втрат по балансових і позабалансових позиціях, пов'язаних з коливанням ринкових цін і котирувань. До складу ринкового ризику входять: валютний ризик; відсотковий ризик; фондовий ризик;

3) ризик ліквідності – небезпека виникнення проблеми недостатності ліквідних коштів для забезпечення виконання власних зобов'язань.

Нефінансові ризики:

1) операційний ризик – ризик фінансових втрат, пов'язаних з управлінськими помилками, шахрайством, неефективністю наданих послуг, неможливістю своєчасного прийняття банком необхідних заходів по виникненню загрози інтересам банку, зокрема з боку його співробітників, що зловживають своїми повноваженнями або ведуть свою діяльність з порушенням етичних норм і невинувато високими ризиками, що призводять до ослаблення позицій банку на ринку або до банкрутства (ризик зловживань);

2) комплаєнс-ризик – ризик юридичних або регулятивних санкцій, фінансових збитків, втрати репутації, які можуть бути звернені на ПриватБанк як на відповідальну особу банківської групи / інших учасників банківської групи в результаті недотримання або порушення законів, нормативних актів та інших правових актів, що регулюють діяльність групи в цілому/відповідальної особи/інших учасників банківської групи, стандартів саморегулюючих організацій (інституцій), пов'язаних з діяльністю банківської групи, а також інших стандартів «кращих практик», пов'язаних з діяльністю групи, відповідальної особи, а також в результаті незадоволення законних і виправданих прав та інтересів клієнтів, окремих членів банківської групи та Групи в цілому [2].

З погляду статистики, стрес-тестування покликане оцінити вірогідність настання подій, які лежать у «хвості» розподілу збитків і мають низьку вірогідність настання від 0,1% до 5%. Збитки діляться на очікувані (EL), неочікувані (UL) й екстраординарні.

Очікуваний збиток є очікуваними середніми втратами по портфелю кредитних позицій. Очікуваний збиток складається з рівня активів під ризиком, вірогідності дефолта і ступеня збитку. Неочікуваними втратами є волатильність кредитних втрат щодо очікуваних втрат, для оцінки неочікуваних втрат використовується VAR-аналіз. Для оцінки екстраординарних втрат застосовується оцінка по методу максимально можливого збитку, аналіз чутливості, гіпотетичний і історичний сценарний аналізи [5].

Для забезпечення ефективності системи внутрішнього контролю та управління ризиками ПриватБанк використовує адекватну організаційну структуру. Схема організації процесу ризик-менеджменту в ПАТ КБ «ПриватБанк» зображена на рисунку 1.

До процесу управління ризиками залучаються такі структурні підрозділи банку:

– напрям «Ризик-менеджмент» – виконує функцію з управління кредитним ризиком;

– напрям «Фінанси і ризики» – виконує функцію з управління ризиком ліквідності та процентним ризиком;

– напрям «Внутрішній контроль та fraud-менеджмент» – виконує функцію з управління операційним ризиком;

– Бізнеси – виконують функцію з оцінки кредитного ризику на індивідуальній основі при наданні кредиту, а також його подальшому супроводженню, проводить оцінку фінансового стану позичальника, оцінку вартості та моніторинг стану забезпечення по кредиту, займаються розробкою кредитних продуктів;

– Кредитний комітет – колегіальний орган, однією із основних функ-

цій якого є управління ризиками та моніторинг рівня прийнятого банком ризику;

– Наглядова Рада – виконує функції контролю за фінансовим станом банку та оптимізації прийнятих ризиків;

– Правління банку – вищий виконавчий орган банку, підзвітний Наглядовій Раді. Правління банку взаємодіє з Наглядовою Радою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління та ієрархії процесу управління ризиками;

– Back office – виконує контрольну функцію, візує кредитні угоди, проводить контроль у режимі реального часу на відповідність встановленим у Банку правилам та процедур;

– напрям Внутрішнього аудиту – виконує функцію з ідентифікації та оцінки основних сфер ризику банку;

– департамент «Compliance» – виконує функцію з управління комплаєнс-ризиком.

Як результат, стрес-тести міжнародного рейтингового агентства Standard&Poor's підтвердили короткостроковий рейтинг Приватбанку на рівні «С». Індивідуальну оцінку характеристик кредитоспроможності банку (SACP) встановлено на рівні «ССС+», що на одне значення вище за рейтинг України.

Як ідеться в офіційному повідомленні S&P, незважаючи на девальвацію гривні, достатність капіталу ПриватБанку, згідно з національними стандартами бухгалтерського обліку, відповідає мінімальному вимогам у 10%. Станом на 1 липня 2015 року, розмір власного капіталу банку становив 25225583 грн, а розмір активів – 240008678 грн, відповідно, розмір регулятивного капіталу – 10,5%. Також стійка позиція ПриватБанку забезпечена більш високою якістю активів, достатніми резервами та активною підтримкою акціонерів. У грудні 2014 року акціонери банку зробили внесок за акції нової емісії у сумі 1 000 мільйонів гривень. На зборах

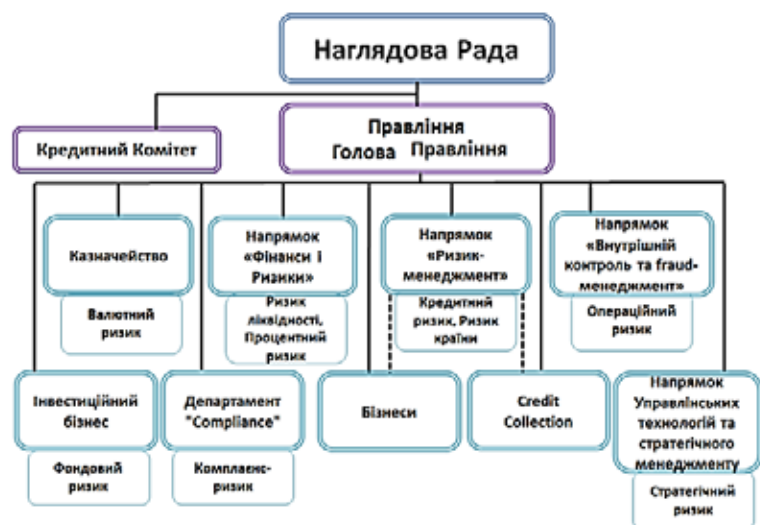

Рис. 1. Підрозділи, що беруть участь у процесі управління ризиками у ПАТ КБ «ПриватБанк»

акціонерів, що відбулися у квітні 2015 року, акціонери банку прийняли рішення збільшити акціонерний капітал банку на 5000 мільйонів гривень. Тому ПриватБанк зможе підтримувати свою платоспроможність і надалі, незважаючи на економічний спад і можливий суверенний дефолт в іноземній валюті.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку вітчизняної банківської системи вимагають від національного регулятора запровадження передової зарубіжної практики стрес-тестування ризиків, а саме: здійснення його на регулярній основі, розробки комплексної методики проведення стрес-тесту, а не за вимогою МВФ чи Світового банку, а також інформування громадськості щодо отриманих результатів у спеціальних щорічних звітах НБУ, тим самим підвищуючи рівень транспарентності діяльності банків.

Проведення стрес-тестування важливо насамперед і банкам малих та середніх розмірів, адже необхідно проаналізувати всі можливі сценарії розвитку макроекономічних подій, а також у зв'язку з «очищенням» української банківської системи Національним банком.

Щодо ПриватБанку, то установа намагається вчасно оцінювати та постійно удосконалювати методику впливу можливих негативних факторів на банк і, як показує результат, стрес-тести – один із дієвих методів оцінки, оскільки його результати надають можливість розробити шляхи зміцнення позицій банку із усіх можливих сценаріїв розвитку подій. Зважаючи на активну позицію банку в частині стрес-тестування, злагожену співпрацю акціонерів та команди банку, швидку реакцію на потреби та зміни ринку, банк п'ять років поспіль тримає лідерство у сегменті роздрібного банківського обслуговування в Україні, адже він орієнтований перш за все на платіжні операції для населення та юридичних осіб усіх форм власності. Ефект якісного застосування методики стрес-тестування дає змогу фінансовому менеджменту банку володіти інформацією про зміни характеру чинників ризику та ступеня впливу на результати діяльності банку протягом певного періоду часу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Постанова Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/PB09039.html.
2. Політика банківської групи ПАТ КБ «ПриватБанк» в галузі управління ризиками [Електронний ресурс]: Наказ № СП-2015-6581897 від 02.03.2015 року. – Режим доступу: http://static.privatbank.ua/files/data/pol_risk_site.pdf.
3. Житний П.Є. Світова практика стрес-тестування у банках України / П.Є. Житний, С.М. Шаповалова, Г.М. Карамішева // Вісник Укр. акад. банків. справи. – 2011. – № 1 (30). – С. 67-72.
4. Андриевская И. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. Андриевская // Управление в кредитной организации. – 2007. – № 5. – С. 88-96.
5. Річна фінансова звітність ПАТ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.privatbank.ua>.
6. Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування / Л. Прийдун // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 67-74.
7. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banki.ua>.
8. Новини офіційного сайту Finance.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/329007/pro-stres-testy-ukrayinskyh-bankiv>.
9. Постанова Правління Національного банку України від 12.05.2015 № 313 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2015 року № 129» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0313500-15>.
10. Беленька Г. Стрес-тестування як метод оцінки стабільності банківської системи: етапи, методологія та світовий досвід / Г. Беленька // Вісник СНАУ. – 2008. – № 2. – С. 187-193.
11. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=16601046.
12. Тавасиев, А.М. Антикризисное управление кредитными организациями: учеб. пособие по антикризисному управлению / А.М. Тавасиев. – М.: Издательство «ЮНИТИ-ДАНА», 2010. – 480 с.
13. Повний текст меморандуму Україна-МВФ: ключові позиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/External/NP/LOI/2014/UKR/042214.pdf>.